

Naratologie

Pisatelské kostky

„Autor píše narativní text za tím účelem, aby vytvořil fikční svět; čtenář prostřednictvím narativního textu tento svět objevuje.“

Lubomír Doležel

K čemu kostky slouží:

Můžeme podle různých teorií polemizovat nad tím, co přesně literatura je, k čemu je a jak funguje. Pro vzdělávací (nejen ryze ve významu školní) praxi nám ale postačí představit si svět literatury jako velkou rodinu, kterou tvoří nejen texty, ale i jejich autoři a dokonce i čtenáři. Patří sem i další příbuzní, jako jsou například knihovny, nakladatelství, literární vědci... ty ale pro náš účel můžeme prozatím ponechat stranou. Soustředíme se na vztahy mezi autorem, textem a čtenářem.

Omezíme-li skupinu textů na ty narativní, tedy vyprávěné příběhy, velmi pravděpodobně budeme mít současně i vymezenou skupinu textů, které děti čtou nejraději – a skvělé bude, když to bude zároveň i nejčastěji. Čtenářskou interakcí s takovými texty (kterou my zkušenější čtenáři ideálně podpoříme i nějakým výkladem) děti nabývají zkušenosti, jak tyto texty fungují. Odtud je jen malý krok získané zkušenosti aplikovat na psaní vlastních textů. K takovému kroku často stačí jen vhodná příležitost.

Pisatelské kostky vznikly jako pomůcka tuto příležitost snáze (a možná i zábavněji) zinscenovat. Ze čtenářů se tak stávají autoři textů pro jiné čtenáře, byť by jimi byli zase jen oni sami.

Na první pohled kostky vzbuzují dojem, že je nutné být ve znalosti literární teorie (zde konkrétně naratologie) na určité úrovni. Je to samozřejmě výhodou, ale ne podmínkou. Kostky se totiž mohou stát i prostředkem, jak teoretické znalosti nabýt. Každá kostka se zaměřuje na určitou naratologickou problematiku a lze s každou pracovat samostatně, popř. v kombinaci jen s omezeným počtem ostatních. Ke každé kostce je zpracovaný manuál, který jazykem starších dětí vysvětluje příslušnou instrukci tak, aby uživatelé zároveň nabývali znalosti z teorie. K tomu jsou ještě k dispozici ukázky z dětské literatury, kde je konkrétní problematika ilustrovaná na textu. A protože umělecké texty jsou velmi komplexní a často složité, vytvořili jsme ještě miniaturní vyprávění v 5 větách, kdy na stejném příběhu ukazujeme možné způsoby vyprávění podle zadání z kostek. Přesto ze zkušenosti radíme, aby ten, kdo aktivity s dětmi povede, byl ještě o krok napřed. K tomu vám dobře poslouží materiály na našich webových stránkách – www.ctenarskekluby.cz – na záložce Učíme se příběhem, pro vážnější zájemce pak tituly odborné literatury z oblasti naratologie, za všechny můžeme jmenovat např. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění* od trojice českých literárních vědců Tomáše Kubíčka, Jiřího Hrabala a Petra A. Bílka.¹

¹ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 978-80-7272-592-2.

Jak s kostkami pracovat:

Kostky jsou v první řadě určeny pro pisatelská cvičení, chápána jako součást tvůrčího psaní, popřípadě průprava k němu. Je ale možné je využít i pro mluvní aktivity, tedy storrtelling.

Cílem je vytvořit vyprávění, které je po formální stránce směřováno zadáním určeným hodem. Každá kostka (krom růžové) pak obsahuje zadání z konkrétní naratologické problematiky a jsou dohromady libovolně kombinovatelné.

Růžová kostka je bonusová, obsahuje zadání z různých oblastí naratologie a je vhodná pro doplňkový hod v průběhu psaní (vyprávění). Všemi kostkami (včetně růžové, kterou je ale lépe nechat na později) můžete házet najednou a v jednom textu splnit všechny úkoly, které na kostkách padnou.

Může to ale být náročné, popřípadě se psaní může stát příliš formálním. Proto je dobré poznávat jednotlivé kostky postupně. Umožníte také dětem vždy hlouběji prozkoumat užší oblast naratologie.

Kostky částečně odpovídají naratologickým kategoriím, pro pisatelské aktivity se ale dělení kostek striktně jen podle kategorií úplně neosvědčilo.

Které naratologické oblasti konkrétní kostky představují?²

Modrá: Postava

Béžová: Prostor

Zelená: Čas

Oranžová: Vypravěč

Žlutá: Způsob vyprávění (vychází z kategorií vypravěč a čas, připojuje problematiku metalepse)

Růžová: Událost, postava, vypravěč, adresát, fokalizace

Poznámka: I když jsou některé kostky zaměřeny jen na jednu kategorii, prosakují do úkolů na nich i problematiky kategorií jiných. Například téměř všude je skrytě obsažena kategorie událost, nakonec co je příběh než sled událostí...

Jak házet?

Kostkou (kostkami) je možné házet individuálně, ve skupinách, případně hodit jedno zadání pro všechny.

Pro každou aktivitu je možné využít jednu až všechny kostky. Kostky je možné házet najednou, nebo postupně. Každou použitou kostkou je také možné házet opakovaně při psaní jednoho textu a využít více zadání z jedné problematiky.

² Vysvětlení pojmů (včetně metalepse a fokalizace) najdete na kartách k jednotlivým kostkám.

Variety aktivit s kostkami:

Vyprávění příběhu je komplexní činnost, kde hod kostkou (kostkami) ovlivňuje vždy jen některé jeho aspekty, proto je při přípravě nejdůležitější určit si, z jakých zdrojů budou ty ostatní aspekty – zda budou zadány (a jak), nebo budou ponechány zcela na invenci píšících. Z tohoto rozhodnutí pak především pramení různé varianty pisatelských (případně mluvních) aktivit.

Velký spisovatel: Necháme zcela na invenci pisatelů, o čem příběh bude a jak bude vyprávěn. Psaní usměrňuje jen kostka, popř. kostky v některé konkrétní problematice. Kostka může vstoupit do hry před psaním, v průběhu psaní, před i v průběhu, a to i opakovaně. Je dobré omezit psaní rozsahem textu nebo časem, zvláště chceme-li ucelený příběh, ne jen jeho začátek.

Kavárna: Celá skupina tvoří začátek příběhu dohromady, může již ve společném vymýšlení příběhu použít kostku/kostky. Od určitého bodu pak píše každý sám se zadáním z kostky.

Skriptorium: Je dán společný narativní text z literatury nebo odjinud, například text, který dříve vznikl v rámci aktivity Kavárna. Úkolem je přepsat ho podle instrukcí z kostky/kostek s co nejmenšími zásahy.

Redakce: Jde o podobnou aktivitu jako Skriptorium, kdy ale není cílem text upravovat minimálně, ale libovolně s přihlédnutím k zadání z kostky. Je pouze třeba zachovat rámcově příběh. Redakce má dvě varianty. **Velká redakce:** zde všichni pracují se společným textem, **Malá redakce:** každý pracuje se svým vlastním textem. Tato varianta je vhodná jako aktivita po dílně čtení.

Stínový autor: Úkolem pisatele je navázat na jiný text a rozvíjet dál příběh stejným stylem vyprávění za současné realizace zadání z kostky/kostek. Stínový autor má také dvě varianty. Buď pracují všichni se společným vstupním textem, tato varianta je vhodná na závěr čtenářské lekce. Po dílně čtení je pak vhodná varianta druhá, kdy každý navazuje psaním na text v místě, kde skončil ve čtení.

Projekt: Při této aktivitě je odrazovým můstkem pro psaní jedno nebo několik společných východisek. Může to být třeba téma, první věta, charakterizovaná postava, klíčová událost, žánr. Východiska mohou být textového charakteru (například citáty z knih, titulky z novin...), slovní výroky, zvuky, obrázky, fotografie, videa, předměty... Cílem je psát příběh, který odpovídá těmto východiskům a ve vyprávění plnit zadání z kostky/kostek.

Porcování mamuta: Jak už název napovídá, půjde o předpisemné vyprávění, které má ale i své písemné varianty. Vypráví se jeden společný příběh ideálně v kruhu. Kdo je na řadě hodí vybranou kostkou a posouvá příběh dopředu způsobem, který mu padl, slovo předává po splnění úkolu, nebo když se splnění úkolu vzdá. Písemná varianta Porcování mamuta je **Čajový dýchánek**, kdy se utvoří menší skupiny - cca po 5 lidech - a společně příběh vymýšlí a píšou. Nejprve si všichni hodí a dále je na dohodě, kdy kdo ve skupině přijde na řadu se svým úkolem. Ideálně si skupina nejprve vytvoří koncept celého vyprávění a pak každý rozepisuje svoji část. Jinou písemnou variantou společného vyprávění je **Kotlík**. Lepší je tuto aktivitu provozovat v menších skupinách, realizovatelná je ale i v celém velkém kolektivu. Každý má

předem jasné zadání z kostky a toho se po celou dobu psaní drží. Nejprve podle zadání každý začne psát libovolný příběh, po určitém časovém limitu, případně zadaném rozsahu, se texty posunou k dalšímu pisateli a ten v příběhu pokračuje. Plní ale stále stejný úkol. Při těchto variantách je vhodné časem upozornit na kompozici příběhu a předem určit počet vstupů tak, aby všichni věděli, kdy mají příběh při psaní nebo vyprávění již rozplétat a směřovat k ukončení.

Další: Určitě existují a rádi je budeme šířit, když se o ně podělíte.

„Vrh kostek nikdy nezruší náhodu.“

Stéphane Mallarmé